

ERIK ZILLÉN <https://orcid.org/0000-0003-4289-5044>
Lunds universitet
erik.zillen@litt.lu.se

Snoilskys *Svenska bilder* i skolan och kulturminnets förändringar¹

Snoilsky's *Svenska bilder* at School and the Changes of Cultural Memory

Abstract: The article investigates the reception of Carl Snoilsky's *Svenska bilder* (Swedish Pictures) in Swedish schools, from the 1890s until today, in the light of the concept of cultural memory. For more than half a century, Snoilsky's cycle of poems, depicting important events and figures in Sweden's early modern history, belonged to the literary school canon; three special school editions were published in 1894, 1931, and 1939 respectively, and frequently reprinted. In the 1960s, however, due to radical educational reforms, and the ensuing abandoning the idea of patriotic upbringing, the collection of historical poems lost its strong standing as a set reading, and it has since been more or less absent from the teaching of literature at school. It is concluded that the reception of *Svenska bilder* in the educational context reflects in several respects pronounced changes of Swedish cultural memory during the 20th century.

Keywords: Carl Snoilsky, *Svenska bilder*, cultural memory, reception of literary texts in the educational context, canon, patriotic upbringing

Abstrakt: Artykuł bada recepcję *Svenska bilder* Carla Snoilsky'ego w szwedzkich szkołach, od lat 90. XIX wieku do dziś, w świetle koncepcji pamięci kulturowej. Przez ponad pół wieku cykl wierszy Snoilsky'ego, przedstawiający ważne wydarzenia i postaci z wczesnonowożytnej historii Szwecji, należał do kanonu lektur szkolnych; trzy specjalne wydania dla szkół ukazały się odpowiednio w 1894, 1931 i 1939 roku i były często wznowiane. W latach 60. XX wieku, na skutek radykalnych reform oświatowych, nastąpiło odejście od idei wychowania narodowego, w wyniku czego ten zbiór wierszy historycznych stracił swoją silną pozycję jako lektura szkolna i od tego czasu jest mniej lub bardziej nieobecny w nauczaniu literatury. Wypływa z tego wniosek, że szkolna recepcja *Svenska bilder* pod wieloma względami odzwierciedla głębokie zmiany szwedzkiej pamięci kulturowej w XX wieku.

Słowa kluczowe: Carl Snoilsky, *Svenska bilder*, pamięć kulturowa, recepcja szkolna, kanon, wychowanie patriotyczne

¹ This research was funded by the Priority Research Area Heritage under the program Excellence Initiative – Research University at the Jagiellonian University in Krakow.

År 1894 utkom en illustrerad praktutgåva av Carl Snoilskys historiska diktcykel *Svenska bilder*. Samma år publicerades den första skoleditionen av diktsviten.² I eminent grad har *Svenska bilder* kommit att uppfattas och hanteras just som skolektyr, trots att dikterna inte skrevs specifikt för yngre läsare. Snoilsky antog själv att redan den första separata editionen av *Svenska bilder*, utgiven 1886, genom sitt enkla och prisvärda utförande skulle kunna nå många av landets skolelever. I brev till vännen Magnus Lagerberg skriver han i december 1886 om den nyligen publicerade utgåvan: ”Dessa dikter lära läsas i skolorna, och det är närmast för ungdomen, som denna billiga edition är avsedd” (Snoilsky 1917, 282). I artikeln ”Snoilskys Svenska bilder”, som ingår i volymen *Berömda böcker* (1964), gör Per Kjellander en viktig summering: ”För de flesta svenskar är namnet Carl Snoilsky framför allt knutet till diktcykeln Svenska bilder. Det är helt förklarligt. Sedan flera generationer tillbaka är den representerad i antologier för de lägre skolstadierna. Särskilt i våra realskolor har verket – helt eller i urval – hört till den stående repertoaren” (Kjellander 1964, 129). Under minst ett halvt sekel utgjorde Snoilskys diktsvit ett givet inslag i modersmålsundervisningens textkanon. Men på 1960-talet förlorade *Svenska bilder* ganska abrupt sin starka ställning i skolundervisningen. Kjellanders artikel utmynnar i följande beskrivning av läget vid 1960-talets mitt:

En nationell diktning av Svenska bilders typ har naturligtvis inte samma möjlighet att göra sig gällande i modern tid som före världskrigen. Våra dagars realskoleungdomar, som bl.a. på grund av de s.k. massmedia ofta har ett ganska ljumt intresse för poesi överhuvud taget, kan inte fångas av Svenska bilder så som tidigare generationer. Ett fåtal dikter, t.ex. Stenbocks kurir, kan undantas. Gymnasisten, vars historiska syn fördjupats och vars poetiska mottaglighet är större, har möjlighet att acceptera åtskilligt flera. (Kjellander 1964, 171)

Från en utsiktspunkt på den här sidan millennieskiftet framstår den övergripande linjen i skolans reception av *Svenska bilder* – och av Snoilskys författarskap i stort – som en inversion av hur svenskt utbildningsväsende handskats med August Strindbergs författarskap; hans litterära verk infogades enbart selektivt och med tydliga reservationer i modersmålsundervisningen och fick först på 1960-talet självklar klassikerstatus (Ullström 2002, särsk. 399–406).

Det finns goda skäl att undersöka just Snoilskys historiska dikterverk ur ett receptions perspektiv med fokus på skolan. *Svenska bilder* kan betraktas som ett ovanligt intressant uttryck för det sena 1800-talets kulturminne; med kulturminne avses här i anslutning till etablerad kulturminnesteori en kollektivt delad kunskap om det förflutna som ett samhälle eller en gemenskap baserar sin medvetenhet om enhet och egenart på (Assmann 1988, 15). Snoilskys diktcykel lyfter med en delvis ny och mer modern historisk hållning fram händelser och gestalter ur Sveriges förflutna. Sviten var ett medvetet försök att utifrån liberalismens grundsyn revidera ett av romantiken favoriserat heroiskt präglat kulturminne i demokratisk riktning och därmed ge det nationella en folkligare accent. Ändå förblev

² Jag gör en terminologisk distinktion mellan *utgåva* (*edition*) och *upplaga* och använder därför inte termen *skolupplaga* (som anges på omslaget till von Friesens skolutgåva). Av 1894 års skolutgåva (skoledition) föreligger enligt min terminologi en rad upplagor.

Svenska bilder ett huvudsakligen nationellt projekt med uppgift att framhäva Sveriges minnesvärda historia inom nationalstatens ram (jfr Warburg 1905, 273–274; Olsson 1935, 12). Snoilsky uppfattade sig som en hängiven patriot och ville med sin diktsvit styrka kärleken till det svenska hos sina läsare (Snoilsky 1918, 149; Warburg 1905, 260–264). Medan hans *Svenska bilder* kan betraktas som en nationell, för att använda Pierre Noras begrepp, *lieu de mémoires* (Boer 2008, 20–24), kan skolan som institution karakteriseras som en primär förmedlare av officiellt kulturminne (jfr Winter 2020, 19).

Som åtskilliga kulturminnesforskare poängterat hade den europeiska minneskulturen under tidigt 1900-tal alltså sin tyngdpunkt i det nationella. Men under seklets gång kom nationens och nationalstatens minneskulturella roll – till följd både av de två världskrigen och av den teknologiska utvecklingen – alltmer att ifrågasättas och trängas tillbaka till förmån för ett mer demokratiserat kosmopolitiskt och rörligt kulturminne (Erl 2011, 9; Lorenz 2020, 39–42). Civilsamhället och dess olika subkulturer har i allt högre grad blivit kulturminnets centrala aktörer (Winter 2020, 17–18); ”memory is no longer contained by the nation-state” (Berger & Niven 2020a, 7). Denna minneskulturella förändring korrelerar ovanligt tydligt med hur 1900-talets litteraturundervisning i Sverige behandlade Snoilskys *Svenska bilder*. Svitens skolhistoriska reception saknar inte dramatiska inslag: dess status som förvaltare av kulturminne genomgick radikala omvandlingar och blev föremål för engagerad debatt. Den följande analysen tecknar det dominerande mönstret och urskiljer två receptionsfaser med 1960-talet som övergångsperiod. Till det skolhistoriska material som utnyttjats hör läroböcker i litteraturhistoria och svenska, läseböcker och antologier samt skolpolitiska styrdokument i form av kursplaner och läroplaner.

Den första receptionsfasen

Snoilskys *Svenska bilder* kom mycket snabbt att infogas i modersmålsundervisningen och var vid sekelskiftet 1900 ett fast inslag i skolans kanon. Diktcykeln tas alltid upp i de litteraturhistoriska läroböckerna: den lyfts fram som angelägen och värderas högt i kraft av i första hand sitt innehåll, i andra hand sin form. Genom sina tre diktsamlingar från 1880-talet – en av dem var alltså *Svenska bilder* (1886) – ”befäste skalden”, skriver Karl Warburg i *Svensk litteraturhistoria i sammandrag: Lärobok för skolor och självstudium* (1908), ”sitt rykte såsom en av den svenska lyrikens största mästare. Den stämning, ur vilken dessa på främmande mark diktade kväden sprungit, var fri från all förhåvelse men dess mera äkta fosterländsk” (Warburg 1908, 199). Avslutningsvis tillägger Warburg: ”I sin form är Snoilsky en mästare av hög rang” (Warburg 1908, 200). Det centrala i den positiva taxeringen av *Svenska bilder* är att sviten fokuserar nationens förflutna och besjunger, med Warburgs ord, ”fosterländska minnen (t.ex. *Gamle Kung Gösta, Stenbocks kurir, Vita frun, En afton hos fru Lenngren*)” (Warburg 1908, 199). Denna bedömning av *Svenska bilder* – att dess främsta värde ligger i gestaltningen av nationellt kulturminne – återkommer i de litteraturhistoriska läroböckerna under de närmaste decennierna. Hjalmar Alving omtalar i *Svensk*

litteraturhistoria (1935) Snoilsky som en ”varm fosterlandsvän” och utvecklar sin karakteristik: ”Att fosterlandskärleken hos en man med hans anor skulle yttra sig icke minst som kärlek till våra stora minnen, är naturligt. Det är åt dessa minnen han i *Svenska bilder* rest en rad monument” (Alving 1935, 398). Också under 1950-talet traderades denna uppfattning. Jag citerar ett något längre parti ur det fylliga Snoilskyavsnittet i gymnasielboken *Vårt språk och vår litteratur II: Litteraturens historia från omkring 1700 till våra dagar* (1955):

Hemlängtan och kärlek till fosterlandet har inspirerat honom till hans *Svenska bilder*. [...] Med stolthet och tacksamhet manar han fram bilden av svenska konungar och stormän ifrån Gustav Vasa till Tegnér. Stundom söker han att med mera förståelse och medkänsla bedöma en personlighet eller händelse i vår historia, än svenskarna i allmänhet varit benägna att göra [...]. Han besjunger krigets hjältar och bragder (Lützen, Herr Jans likfärd, Stenbocks kurir) men hyllar även representanter för andlig odling (Olof Rudbeck, Carolus Linnæus, En afton hos fru Lenngren). Liksom i hans sociala dikter framträder också i *Svenska bilder* hans demokratiska inställning. Gärna dröjer han vid folkets insats av mödor och uppoffringar i vår historia (Brandklipparen, På Värnamo marknad), och av våra konungar skildrar han de folkliga, Gustav Vasa och Karl IX, mest levande. (Hillman 1955, 203–204)

Snoilskys kärleksfulla skildring av fosterlandets historia framhålls alltjämt som diktsvitens främsta kvalitet samtidigt som den demokratiska och folkliga infallsvinkeln på Sveriges förflutna lyfts fram som något både nytt och värdefullt. I avsnittets avslutande jämförelse med *Fänrik Ståls sägner* konstateras att ”Snoilsky [...] förträffligt lyckats ge vad Runeberg ej i lika grad behövde ge, historiskt perspektiv, tids- och lokalfärg åt sina bilder”. Slutomdömet återkommer till känslan för det nationella: ”Svenska bilder är liksom sägnerna fyllda av en varm och äkta fosterlandskärlek” (Hillman 1955, 204). Snoilskys historiska diktsvit låg i linje med den övergripande inriktning mot nationell fostran som formuleras i det tidiga 1900-talets skolpolitiska styrdokument; 1905 års läroverksstadga föreskriver att ”[a]ll undervisning bör så handhavas, att den bidrager till att hos lärjungarna väcka och underhålla ett fosterländskt sinnelag” (Hall 1930, 16) och stadgan 1933 fastslår i samma anda: ”All undervisning skall åsyfta att hos lärjungarna väcka och underhålla kärlek till sanningen, friheten och fosterlandet, dess natur, kultur och språk” (Grimlund & Wallin 1933, 61). Likaså anslöt sig *Svenska bilder* till den uppgift som specifikt tillkom modersmålsundervisningen under den första receptionsfasen och som bestod i, med Lars Brinks uttryck, ”formandet av en nationell identitet” (Brink 1992, 43; jfr äv. Tarschys 1955, 265–266).

I läseböcker och antologier från 1900-talets första hälft finns Snoilskys författarskap alltid representerat men i princip enbart – här stämmer således inte Kjellanders påstående – med andra dikter än dem som ingår i *Svenska bilder*; till favoritnumren hör ”Inledningssång” (1869) samt sonetterna ”Noli me tangere” och ”Gammalt porslin” (båda 1871).³ Det betyder att skolans läsning av *Svenska*

³ Dessa Snoilskydikter ingår i t.ex. *Svensk litteratur från Bellman till våra dagar i urval för den högre undervisningen: II. Från Fr. Bremer till och med Karlfeldt*, red. Josua Mjöberg, Lund 1919; *Svensk dikning: Urval för gymnasier och andra högre skolor. III. 1830–1930*, red. Gösta Montelin & John Berg, Stockholm 1931; *Svensk läsebok för gymnasiet: III. Runeberg till och med Siwertz*, red. Erik Noréen & Torsten Wennström, Lund 1934.

bilder i första hand förlitade sig på de separata skoleditionerna: den första som sagt utgiven redan 1894 och de två senare 1931 respektive 1939. Skolutgåvorna trycktes om i ständigt nya upplagor: den första fram till mitten av 1920-talet, de andra två ända in på 1960-talet. Man bör kunna utgå från att minst en av de tre utgåvorna under hela den första receptionsfasen funnits tillgänglig i klassuppsättningar ute på landets skolor. Särskilt två aspekter av skoleditionerna är informativa, när det gäller diktykelns roll i modersmålsundervisningen: dikturvalet och de tillfogade förklaringarna. En grundligare genomgång av dessa tre utgåvor för skolbruk ter sig därför motiverad.

Skolutgåvorna

Den första skolutgåvan av *Svenska bilder* publicerades 1894 på Hugo Gebers förlag, som samma år gav ut prakteditionen med drygt 90 teckningar av den finländske bildkonstnären Albert Edelfelt. Skolutgåvan hade redigerats av Snoilskys relativt jämnåriga vän Carl von Friesen (1848–1905) och dikterna valts i samråd med författaren (Snoilsky 1931, 5). von Friesen var en inflytelserik skolman: han tjänstgjorde 1884–1902 som rektor för Södermalms högre allmänna läroverk och därefter fram till sin död som ecklesiastikminister. Troligen var von Friesen en av dem Snoilsky hade i åtanke, när han i brev 1886 apropå separatutgåvan av *Svenska bilder* uttalar sin avsikt att ”söka påverka åtskilliga skolkarlar för att anbefalla dem till ungdomsläsning” (brev till Joseph Seligmann, cit. efter Kjellander 1964, 149; jfr Snoilsky 1918, 282). De 29 dikterna i 1894 års skoledition – i Snoilskys postumt utgivna *Samlade dikter* III (1904) är antalet 32 – har försetts med förklarande noter av von Friesen. Noterna spänner över 14 tätt tryckta sidor och rymmer vid sidan av ord- och sakförklaringar en rad historiskt kontextualiserande upplysningar. Snoilskys diktsvit kom på så vis att få sitt historiedidaktiska drag förstärkt.

Den av von Friesen redigerade skoleditionen gavs under de följande decennierna ut i ett tiotal nya upplagor; den sista upplagan trycktes 1926. Bara ett par år senare, 1931, lanserade Hugo Gebers förlag en ny skolutgåva, denna gång illustrerad med nio av Edelfelts teckningar – en bekräftelse på att det från skolans sida fanns en permanent efterfrågan på *Svenska bilder*. Redaktör var en skolman ur en yngre generation, Gustav H. Kökeritz (1876–1948), läroverksadjunkt vid Nya elementarskolan i Stockholm. I ett kort förord redovisar Kökeritz att han bibehållit dikturvalet från von Friesens edition men moderniserat stavningen. Dessutom har de förklarande noterna reviderats, ”varvid en del litterära upplysningar tillagts och några föräldrade notiser uteslutits” (Snoilsky 1931, 5). Noterna spänner i den nya utgåvan över 27 tätttryckta sidor och har markant utökat mängden historiska faktauppgifter. Därmed betonades än mer diktykelns historiedidaktiska funktion: det som primärt skulle förmedlas till landets skolelever var det nationella kulturminne Snoilsky levandegjort i *Svenska bilder*. Den av Kökeritz redigerade editionen gavs under de följande decennierna ut i ett även för en skolbok ovanligt stort antal upplagor: den 32:a upplagan trycktes så sent som 1967.

Redan i slutet av 1930-talet publicerades i Modersmålslärares förenings skriftserie en tredje skolutgåva av *Svenska bilder*. Redaktör denna gång var den betydligt yngre Rolf Hillman (1904–1975), lektor och så småningom rektor vid

Sigtunastiftelsens humanistiska läroverk samt under flera decennier aktiv i styrelsen för Modersmåslärarnas förening. Delvis nya pedagogiska idéer låg bakom denna edition, som trycktes i en fjärde och sista upplaga 1962 och alltså under hela sin utgivningshistoria utgjorde ett komplement – eller en konkurrent – till den av Kökeritz ombesörjda utgåvan. I ett kärnfullt förord anger Hillman sina skäl för att ge ut en ny skedition. Först anknyter han till den starka ställning *Svenska bilder* under många år haft i modersmålsundervisningen: ”Det har länge varit tradition att läsa Svenska bilder i realskolans högre klasser”. Det första skälet för en ny utgåva är av kvantitativ art: ”Den fullständiga upplagan är emellertid för omfattning för att lämpligen läsas i sin helhet. I synnerhet som Fänrik Ståls sägner brukar höra till kursen, är risken stor att alltför ensidigt odla den historiska dikten till förfång för annan litteratur”. Det andra skälet tar fasta på dikternas svårighetsgrad och relevans: ”Därtill kommer, att många dikter i Svenska bilder äro svårtillgängliga och ointressanta för skolans mellanstadium”. Av båda dessa skäl förordar Hillman en starkare selektion än den von Friesen och Kökeritz gjort: ”Ett urval, som omfattar de mest bekanta och beundrade och från undervisnings-synpunkt bästa dikterna, synes därför berättigat”. Hillman har därför begränsat sitt urval till 15 av de inalles 32 dikter som i *Samlade dikter* III ingår i sviten. Ytterligare ett skäl för en ny utgåva har att göra med synen på noternas funktion. Hillman har skrivit kortare förklarande noter och motiverar dem på följande sätt: ”Förklaringarna avse endast att ge de upplysningar, som behövs för en riktig uppfattning av texten. Det torde vara den enskilde lärarens uppgift, att – om han så önskar – mera ingående belysa det historiska innehållet” (Snoilsky 1939, 5). Vi ser här en intressant förskjutning i skolreceptionen av *Svenska bilder*. Den historiedidaktiska funktionen tonas ned, dels genom det snävare urvalet, där flera texter som skildrar händelser ur krigshistorien (t.ex. ”En natt i Augsburg”, ”I Ryssland” och ”Svensksund”) försvunnit till förmån för mer psykologiskt präglade dikter (t.ex. ”Kung Erik”, ”Vita frun” och ”Kristina”), dels genom att notapparaten reducerat sin historiskt kontextualiserande information; Modersmåslärarnas förening hade ända sedan sitt grundande förhållit sig kritisk till ett alltför kulturhistoriskt orienterat litteraturstudium (Brink 1992, 49). Därtill signalerar Hillman explicit att det kan vara givande att närma sig *Svenska bilder* ur andra perspektiv än det strikt historiska. Han avslutar sin utgåva med ”Förslag till arbetsuppgifter”, där var och en av de 15 dikterna består ett par problemfokuserade frågor (Snoilsky 1939, 83–84). De rör huvudsakligen litterära och språkliga aspekter, enligt Hillman tydligen det modersmålsundervisningen i första rummet bör lägga vikt vid. Den tredje skolutgåvans pedagogiska omorientering avspeglar i själva verket en av de faktorer som – mer om detta strax – skulle bidra till att beröva *Svenska bilder* dess position som minneskulturellt monument.

”Stenbocks kurir”

Till de oftast lovordade dikterna i svitens samlade receptionshistoria hör ”Stenbocks kurir”. I antologin *De bästa svenska dikterna från Stiernhielm till Aspenström* skriver Jan Olov Ullén så sent som 2007: ”De av Snoilskys dikter som hållit sig bäst står [...] i hans svenska populärhistoria på vers, *Svenska bilder* från

1894. Toppnumret i denna är 'Stenbocks kurir'" (Ullén 2007, 375). I korthet berättar denna 24-strofiga dikt om hur en ensam kurir rider genom Skåne, Småland och Sörmland med bud om Magnus Stenbocks och den svenska arméns seger över danskarna i slaget vid Helsingborg 1710; väl framme på Stockholms slott får den självuppoffrande ryttaren motta änkedrottning Hedvig Eleonoras hyllning och folkets jubel. En jämförande granskning av hur von Friesen, Kökeritz och Hillman kommenterar "Stenbocks kurir" ska här få kasta ljus över skolutgåvornas hållning till Snoilskys historieverk.

von Friesen har försett dikten med sammanlagt 15 noter (Snoilsky 1894, 127–28). Han förklarar något enskilt ord genom att ange en eller två synonymer (t.ex. "Paroll, fältrop, lösen") och lämnar ett par sakliga förklaringar (t.ex. "Södertull, Hornstull vid slutet af Hornsgatan på Södermalm i Stockholm", "Skymmel eller rättare skimmel, häst med blandade hvita och mörka hår"). Men framför allt ägnar von Friesen sina kommentarer åt att, ibland med ganska precisa detaljer, förklara historiska fenomen och historiska gestalter, som han bedömt både som viktiga och som obekanta för sin samtids yngre läsare. Till det som förklaras hör militärhistoriska företeelser ("Nummerhästen. Så kallades i dagligt tal rytteriets, af rusthållarne anskaffade hästar, liksom soldaterna kallades nummerkarlar. Häst och karl hade samma nummer", "Kornett, yngsta officern vid ett kavalleriregemente, nu underlöjtnant", "Geschwinda skott, 'snabba skott', sköto de svenska kanonerna i Stenbocks här, tack vare de förbättringar general Karl Cronstedt å dem uppfunnit"). Men också visst kulturhistoriskt stoff kommenteras (t.ex. "Fontanger; höga, terrassformigt uppstigande fruntimmershårklädselar af spetsar eller flor, hade sitt namn efter Ludvig XIV:s älskarinna, hertiginnan de Fontange och började nyttjas på 1670-talet"). Mest utrymme ägnas dock åt personhistoriska upplysningar (t.ex. "Ulrika Eleonora, Karl XII:tes syster och efterträderska, 1688–1741, var i mycket lik sin broder, äfven till det yttre, där särskildt den utstående underläppen utgjorde ett familjedrag", "Borgen byggd af Wrangel etc. Sedan Stockholms gamla slott den 17 Maj 1697 i grund ödelagts af en eldsvåda, inköptes till residens för kungafamiljen K. G. Wrangels hus å Riddarholmen (nu Svea Hofrätt), sedermera kallad 'Kungshuset', där kungafamiljen bodde ända till den 7 Dec. 1754, då den kunde hålla sitt intåg på nya slottet", "Burensköld, Jakob, friherre, generallöjtnant, slutligen guvernör i Skåne och öfverståthållare i Stockholm, 1655–1738, bidrog såsom anförare för kavalleriet och artilleriet i väsentlig mån till segern vid Helsingborg").

Som redaktör för 1931 års skoledition byggde Kökeritz vidare på notapparaten från 1894 (Snoilsky 1931, 145–147). Vissa förklaringar och formuleringar är direkt övertagna från von Friesen (t.ex. "kornett, förr yngste officern vid kavalleriregemente, motsvarande fänrik vid infanteriet; utbyttes 1835 mot underlöjtnant", "fontanger, hög, terrassformigt uppstigande damhårklädsel av band, spetsar och flor; skall ha fått sitt namn av hertiginnan Fontanges, som levde på Ludvig XIV:s tid; började nyttjas på 1670-talet och var modern i ungef. 50 år"). Genom att den av Kökeritz redigerade utgåvan utkom i nya upplagor ända fram till 1967 betyder det att förklaringar som bedömdes som relevanta för 1890-talets elever traderades i svensk skola under sju decennier. Men som också framgår redan av de två anför-

da exemplen har Kökeritz kompletterat von Friesens kommentarer med ytterligare historiska sakuppgifter. Generellt gäller att Kökeritz låtit notapparaten expandera dels genom att de historiska förklaringarna blivit fylligare, dels genom att fler ord och fenomen förklaras. Just ”Stenbocks kurir” har försetts med 34 noter, mer än dubbelt så många som i 1894 års utgåva. Till en rad enskilda ord som von Friesen lämnade okommenterade har Kökeritz tillhandahållit en förklaring (t.ex. ”*stortidender*, betydelsefulla nyheter”, ”*hamn*, vålnad”, ”*victoria*, lat., seger”). Betydligt fler historiska företeelser kommenteras 1931 (t.ex. ”*peruk*, de förnäma herrarna buro vid denna tid yviga peruker (allongeperuker) med på axlarna nedhängande lockar”, ”*arsenal*, tyghus, förvaringshus för krigsförnödenheter av alla slag. Här åsyftas antingen dåvarande arsenalen i f. d. De la Gardieska palatset på nuvarande Karl XII:s torg (därav Arsenalsgatan) eller Skeppsholmen, varifrån salut gavs”). Och de militär- och personhistoriska noterna har Kökeritz utökat med nya detaljer (här kan ett exempel få räcka: ”*geschwinda skott*, ’snabba skott’ (geschwind, ty. snabb); genom de förbättringar på kanonerna, som uppfunnits av general Carl Cronstedt (f. 1672, d. 1750), kunde de svenska kanonerna skjuta snabbare än förut, därigenom att krutkardusen och projektilen (kulan) voro förenade och laddningen alltså gick fortare. Redan Gustav II Adolf använde dylika skott”). Som helhet ger den utvidgade notapparaten i 1931 års skolutgåva eleverna avsevärt mer information. Den styr samtidigt starkare deras läsning av dikterna, förstärker markant svitens historiedidaktiska funktion och ger därmed *Svenska bilder* större minneskulturell tyngd.

I Hillmans skolutgåva har ”Stenbocks kurir” försetts med 17 noter, de facto något fler än i 1894 års edition (Snoilsky 1939, 81–82). Men andelen rent ordförklarande noter är större och de noter som kommenterar historiska fenomen och historiska gestalter är betydligt kortare (t.ex. ”*fontang*, hög damhårklädsel”, ”*borgen*, byggd av Wrangel: Wrangels palats var kungligt residens efter slottsbranden”, ”*arsenal*, tyghus, förvaringshus för krigsförnödenheter”). I sin helhet är notapparaten 1939, i synnerhet i jämförelse med Kökeritz utgåva, kraftigt reducerad. Av de passager ur Hillmans förord som jag redan citerat kan man få ett intryck av att hans noter är nyskrivna, men faktum är att samtliga 17 noter har en motsvarighet i 1931 års notapparat – Hillman har alltså inte kommenterat några andra inslag än dem Kökeritz också tagit upp. Hillmans insats har således i första hand bestått i att han förenklat och förkortat de förklaringar han valt att överta, något som blir mest märkbart i noterna till historiska fenomen och historiska gestalter. Symptomatisk för hans bearbetning av Kökeritz detaljrika förklaringar är förvandlingen av noten till den 22:a strofens ”*geschwinda skott*”, som 1939 blivit en renodlat ordförklarande not: ”*geschwind*, snabb (ty.)”. Medan Kökeritz med sina noter till Snoilskys diktcykel förstärkte den historiedidaktiska funktion som var framträdande redan i von Friesens notapparat, har Hillman med sin utformning av noterna påtagligt dämpat diktsvitens faktografiskt historieundervisande roll. Den arbetsuppgift han avslutningsvis formulerar till ”Stenbocks kurir” riktar också uppmärksamheten mot diktens litterära snarare än dess historiska dimensioner: ”Dikten *Stenbocks kurir* är uppbyggd av starkt dramatiska scener. Undersök dem närmare och sätt rubriker! Varför dröjer förf. så länge med att meddela,

vad kurirens rapport innehåller?” (Snoilsky 1939, 83). Visserligen har Hillman lika litet som von Friesen och Kökeritz försett sin notapparat med litterära upplysningar om förslagsvis dikternas versmått och genretillhörighet. Men hans skoledition präglas i sin helhet av en tydlig ansats till litteraturpedagogisk omorientering, som reducerar diktcykeln roll som bärare av kulturminne.

Den andra receptionsfasen

Efter andra världskrigets slut påbörjades ett omfattande skolpolitiskt reformarbete i Sverige samtidigt som villkoren för litteraturundervisningen både förändrades och försämrades; i sin avhandling om gymnasiet litteraturförmedling under efterkrigstiden beskriver Annica Danielsson perioden 1945–1975 som ett särskilt ”dynamiskt skede i svenskämnets historia” (Danielsson 1988, 11). Modersmålsundervisningens nya villkor kom att få avgörande konsekvenser för Snoilskys roll som skolklassiker. I de ”Metodiska anvisningar för undervisning i modersmålet och historia med samhällslära i gymnasiet” som Skolöverstyrelsen gav ut 1956 anges en rad enskilda författarskap och verk som bör uppmärksammas inom litteraturstudiet. I en passage om den litteraturhistoriska kronologin lyfts fortfarande Snoilsky med självklarhet fram som en författare att beakta:

Det kan behöva påpekas, att Leopolds Eglé och Annett är senare än huvudparten av fru Lenngrens dikter, att Runebergs Idyll och epigram föregår Geijers centrallyrik vid 1830-talets slut, att den svenska lyriken under 1880-talet representeras inte endast av åttitalisterna utan också av Rydberg, Snoilsky och Heidenstam eller att Rydbergs andra diktsamling och Vapensmeden utkommer samma år som Gösta Berlings saga och Guitarr och dragharmonika. (*Aktuellt från Skolöverstyrelsen* 1956, 276)

I kursplanen för ämnet svenska – beteckningen *modersmålet* har nu mönstrats ut – i den nya läroplanen ett decennium senare, *Läroplan för gymnasiet* (1965), som ger nästan lika utförliga rekommendationer om författarskap och verk, har Snoilsky däremot försvunnit, medan såväl Runeberg, Geijer, Rydberg, Lagerlöf som Fröding alltså nämns (*Läroplan för gymnasiet* 1965, 83–85, 98–101). Det skolpolitiska styrdokumentet bars upp av en förändrad värdegrund. Danielsson konstaterar lakoniskt att ”[d]et nationella momentet [...] helt försvunnit i 1965 års läroplan” (Danielsson 1988, 29).

Årtiondet från slutet av 1950-talet till slutet av 1960-talet framträder som en brytningstid för skolans reception av Snoilskys författarskap. Det avspeglas i de skolantologier som nyproducerades under denna tioårsperiod. Gunnar Tideströms och Bernhard Tarschys *Dikt och tanke genom sekler. Litteratururval för gymnasiet I–III* (1955–56), nydanande genom både sin större internationella bredd och sitt vidgade litteraturbegrepp (jfr Danielsson 1988, 45–64), inkluderar i andra bandet några av författarskapets populäraste dikter: ”Inledningssång”, ”Noli me tangere”, ”Gammalt porslin”, ”Svarta fanor” och ”I porslinsfabriken”. I andra upplagan av *Dikt och tanke II* (1962) har samtliga fem Snoilskydikter behållits. Men i tredje upplagan, utgiven 1968, har ”Svarta fanor” strukits samtidigt som ett par texter ur *Svenska bilder* infogats: ”Kung Erik” och avdelning III–IV ur ”Kris-

tina”. I förordet till tredjeupplagan förklarar redaktörerna: ”Vi har sökt förbilliga skolornas eller lärjungarnas totala bokkostnader genom att ta med några representativa dikter ur Fänrik Ståls sägner och Svenska bilder; ingen kan rimligen yrka på att dessa verk skall läsas i sin helhet” (Tideström & Tarschys 1968, 3). Denna intressanta kommentar bekräftar dels att *Svenska bilder* ditintills lästs i någon av de separata skolutgåvorna, dels att dikter ur *Svenska bilder* inte tidigare bedömts som aktuella att inkludera i antologin och troligen inte heller ingått i andra skolantologier. Ett nytt receptionsmonster etableras således: enstaka dikter ur Snoilskys cykel tar steget in i den litterära antologin för skolbruk. I Kökeritz skolutgåva hade eleverna tillgång till 29 dikter och i Hillmans edition kunde de ta del av 15 dikter. Att i stället enbart läsa en och en halv dikt ur *Svenska bilder* innebar en kraftig reträtt för den historiska diktcykeln som skolklassiker. Antologiseringen innebar dessutom att de valda dikterna inte längre recipierades som delar i ett minneskulturellt monument utan i stället lästes på lyrikens villkor som enskilda litterära konstverk. Av den anledningen kan det tyckas inkonsekvent – och i strid med den närläsningmetod Tideström var en förespråkare för – att ”Kristina” inte återges i sin helhet. En hypotes är att Kristinadiktens fjärde avdelning tillmättes ett särskilt värde, eftersom den utgör en viktig intertext till Karin Boyes dikt ”Ja visst gör det ont” (1935) (Lång 1971, 187), som ingår i antologins tredje del. Det skulle betyda att tredjeupplagan av *Dikt och tanke* presenterar Snoilskys diktsvit inte bara på lyrikens utan på den modernistiska poesins villkor.

Att Snoilskyreceptionens brytningstid sträcker sig fram till 1960-talets sista år illustreras av två andra nästan lika inflytelserika skolantologier. I Jöran Mjöbergs *Dröm och verklighet: II. Nordisk och utländsk skönlitteratur belyst av konst och musik för det nya gymnasiet* (1968) ingår tre Snoilskydikter: ”Inledningssång”, ”Noli me tangere” och ”Den tjänande brodern”. Mjöberg för därmed vidare en viss antologitradition. En förklaring till att han slår vakt om denna kontinuitet kan man inhämta i förordet till tredje delen, som utkom redan 1966. Där uppger han att *Dröm och verklighet* är tänkt som en fortsättning på faderns, Josua Mjöbergs, antologi *Svensk litteratur* (”Föreliggande urval är arvtagare till antologien *Svensk litteratur* av Josua Mjöberg, som boken härmed tillägnas”, Mjöberg 1966, 3). *Svensk litteratur* användes under lång tid i läroverkens modersmålsundervisning och inrymmer i alla sina upplagor från 1917 till 1962 ett urval dikter av Snoilsky, däribland alltid just ”Inledningssång”, ”Noli me tangere” och ”Den tjänande brodern”.⁴ Snoilskyurvalet i *Dröm och verklighet* präglas med andra ord inte bara av omsorg om traditionen utan också av paternal succession. Texter av Snoilsky saknas däremot helt i de två band i Rolf Hillmans och Britt Lohses nyproducerade läromedelspaket *Språket och litteraturen: Svenska för gymnasiet* (1966–71) som täcker in litteratur från 1800-talets andra hälft: *II. Litterära texter med litteraturhistorisk orientering. Tiden efter 1880* (1967) och *IV. Litterära texter med*

⁴ Dessa tre dikter samt ytterligare tio Snoilskytexter – dock ingen ur *Svenska bilder* – ingår i *Svensk litteratur från Bellman till våra dagar i urval för den högre undervisningen: II. Från Fr. Bremer till och med Karlfeldt*, utg. Josua Mjöberg, Lund 1919; de tre dikterna jämte ”Nemesis” ingår i *Svensk litteratur med inslag av broderfolkens i urval för det högre skolestadiet: III. Tiden efter 1850*, utg. Josua Mjöberg, 2:a omarb. uppl., Lund 1962.

litteraturhistorisk orientering. 1700–1880 (1968). Detta kan te sig överraskande med tanke på att samme Hillman fungerade som redaktör för 1939 års skoledition av *Svenska bilder*. Men i de båda delarnas nästan identiska förord poängterar utgivarna att läro- och läseboksserien ”omfattar de väsentliga momenten i kursplanen i svenska” (Hillman & Lohse 1967, v). 1965 års nya läroplan, där Snoilskys författarskap förbigås med tystnad, har alltså varit styrande för urvalet. Det nya receptionsmonster som 1968 introducerades i tredje upplagan av *Dikt och tanke* II – att också ett par dikter ur *Svenska bilder* infogades i skolantologin – fick således ingen spridning. I alla viktigare litteraturantologier för gymnasieskolan som producerats efter 1970 och fram till millennieskiftet – *Svenska för gymnasieskolan* 1–3 (1971–72), *Svensk blandning* (1977), *Från Dickens till Delblanc* (1979), *Speglingar* 1–2 (1985–88), *Litteraturen* 1–2 (1990–91), *Svenska timmar* (1991) och *Levande texter* (1998) – saknas texter av Snoilsky. De tilldragelser i rikets förflutna som hans *Svenska bilder* berättar om var inte längre ”state-ordained memory” (Niven 2020, 159): det av skolutgåvorna inkarnerade minneskulturella monumentet hade fallit.

I de litteraturhistoriska läroböcker som tillkommit efter 1960-talets stora skolreformer händer det en och annan gång att Snoilskys författarskap nämns, kanske också sviten *Svenska bilder* och någon enskild dikt ur den. Så sker exempelvis i *Svensk blandning: Litteraturens historia* (1979), där Snoilsky under avdelningen ”Sverige” i kapitlet ”Realismen” ägnas två stycken. Efter ett första stycke om hans *Italienska bilder*, hans sonetter och hans liberala samhällsengagemang presenteras den historiska diktcykeln. Det korta stycket rymmer inga textprov och lyder i sin helhet:

En lång utlandsvistelse kom att stärka hans känsla för hemlandet och öka det nationella inslaget i hans diktning. I *Svenska bilder* (1886, 1895) behandlas olika ämnen ur Sveriges historia. Det svenska folket hyllas, i första hand de fattiga och tåliga, t.ex. *På Värnamo marknad*. Med Svenska bilder framstod Snoilsky som något av en nationalskald. (Johansson & Melchior 1979, 116)

Framställningen ter sig tämligen konventionell samtidigt som tonläget dämpats i förhållande till Snoilskyavsnitten i äldre läroböcker: ”fosterlandskärlek” i *Svensk litteraturhistoria* (1935) och *Vårt språk och vår litteratur* II (1955) har blivit ”känsla för hemlandet” och ”en av den svenska lyrikens störste mästare” i *Svensk litteraturhistoria i sammandrag* (1908) motsvaras av det mer reserverade ”något av en nationalskald”.

De gånger Snoilsky nämns i läroböcker efter 1970 är intresset inte alltid primärt riktat mot hans egen roll i svensk litteraturhistoria. Ett illustrativt exempel återfinns i Inga Söderbloms och Sven-Gustaf Edqvists *Litteraturhistoria för gymnasieskolan* (1985). Här citeras en strof ur Snoilskys ”En afton hos fru Lenngren”. Men det sker inte i ett avsnitt om 1880-talets poesi utan i avsnittet om Anna Maria Lenngren och har till syfte att beskriva Lenngren som människa och diktare: ”I skalden Carl Snoilskys Svenska bilder finns en dikt om ANNA MARIA LENNGREN, där hon framstår som en god och välanpassad husmor, som en värdinna för radikala gustavianer men också som en svensk klassisk författare” (Söderblom & Edqvist 1985, 212). Ett brottstycke ur det sena 1800-

talets kollektiva minne såsom det fixerats i *Svenska bilder* aktiveras av 1980-talets läroboksförfattare; i sin redogörelse för minnesbildens innehåll – Lenngren som person och poet – tar de stöd i Snoilskys historieskrivning men markerar samtidigt distans genom att utpeka hans källa: ”Snoilsky har väl – som många andra – närmast fått sin uppfattning om hennes strävan att vara anonym från den poetiske härnösandsbiskopen Frans Mikael Franzéns ofta citerade karakteristik” (Söderblom & Edqvist 1985, 213). Greppet att utnyttja Snoilskydikten i ett Lenngrensammanhang var ingen innovation 1985. Utifrån föreskriften att nyare svensk litteratur ska läsas parallellt med texter ur den äldre litteraturhistorien formuleras följande förslag 1935 i Skolöverstyrelsens *Metodiska anvisningar till undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk*: ”Lämpligt är även att avsluta studiet av det gustavianska skedets litteratur med läsning av Tegnér’s Minnessång 1836 och Snoilskys En afton hos fru Lenngren” (*Metodiska anvisningar* 1935, 50). Men medan eleverna på 1930-talet läste åtskilliga Snoilskytexter, bland annat ett flertal dikter ur *Svenska bilder*, omnämner läroboken 1985 inte Snoilsky i något annat avsnitt än just detta om Lenngren.

Att *Svenska bilder* liksom Snoilskys författarskap i stort är nästan helt frånvarande i de nya antologier för skolbruk som publicerats efter 1970 betyder inte bara att Snoilsky förlorat sin status som litterär klassiker utan att hans poesi helt enkelt fallit i glömska. Man skulle här kunna aktualisera det kulturminnesteoretiska begreppet ”structural amnesia”: ”memories that are no longer systematically passed down, for whatever reason, are forgotten” (Niven 2020, 157). En förklaring till Snoilskyamnesin är givetvis att litteraturundervisningen inom skolämnet svenska befriats från sin nationella inriktning och vidgat sin ambition till att förmedla kunskap om västerländsk och, i synnerhet under senare år, global litteratur; i den konkurrensen har *Svenska bilder* inte kunnat hävda sig. Men också ur en smalare svenskspråkig skolkanon har Snoilskys diktcykel försvunnit, i hög grad på grund av just de kvaliteter som inbringade lovord i början av 1900-talet: den fosterländskt präglade historietematiken och den minutiöst utarbetade – för att inte säga överarbetade – formen. Ur minneskulturell synvinkel gör Ann Rigney ett viktigt påpekande med relevans för Snoilskys diktsvit: ”collective memory consists of narratives that provide a sense of collective purpose, value and identity in the present” (Rigney 2018, 148, kursiv här). Ett kulturminne förblir vitalt enbart så länge det utgör en identitetsskapande faktor i nuet. Den funktionen kom *Svenska bilder* definitivt att förlora efter 1970.

Tre röster om *Svenska bilder*

Det första kapitlet i Henry Olssons minnesteckning *Carl Snoilsky* (1981) bär rubriken ”Den bortglömde skalden” (Olsson 1981, 3–26). Den diagnosen kan ur ett skolperspektiv anses ha ägt giltighet från slutet av 1960-talet fram till idag. Till det anmärkningsvärda hör emellertid att Olsson menar att poeten Snoilsky började falla i glömska redan runt sekelskiftet 1900 – detta i kontrast till den enormt starka ställning han hade i synnerhet under 1880-talet, då han i stort sett samfällt hyllades som den främste svenske poeten och som, med Henrik Ibsens ord, ”Skandinaviens störste nulevende lyriker” (Ibsen 2009, 334). Så fort de yngre

kollegerna Verner von Heidenstam, Gustaf Fröding och Erik Axel Karlfeldt gjort entré på den litterära scenen, framstod, hävdar Olsson, Snoilskys lyrik inklusive *Svenska bilder* som passé. Det något paradoxala förhållande som framträder mot fonden av denna analys är att Snoilskys historiska diktcykel hölls levande som en nationell klassiker i skolans värld under minst ett halvt sekel samtidigt som diktsviten i relation till periodens kreativa litterära kulturliv – alltifrån nittitalisterna och de tidiga modernisterna som Edith Södergran och Pär Lagerkvist till fyrtio-talisterna och högmodernismen – tedde sig överspelad och utan betydelse. Skolans litteraturundervisning utgjorde en konserverande kraft, som fortsatte att tradera historiesyn och kulturminne från sent 1800-tal. Situationen framstår som en exemplifiering av Bill Nivens resonemang om att kollektiv hågkomst och kollektiv glömska av en och samma företeelse i det förflutna kan ”coexist synchronically” och då i regel bärs upp av en mer officiell aktör – i detta fall: den statliga skolan – respektive en mer inofficiell (Niven 2020, 158).

Vid mitten av 1900-talet blev *Svenska bilder* som historiepédagogisk anomali medialt uppmärksammas och ifrågasatt. I sitt bidrag till en artikelserie i *Dagens Nyheter* 1952 på temat ”Litterära omvärderingar” artikulerar historieprofessorn Erik Lönnroth starkt kritiska synpunkter på Snoilskys diktsvit som obligatorisk läsning i skolan. Hans argumentation tar sikte på just de faktorer som så länge burit upp svitens klassikerstatus och är därför av intresse att rekapitulera här. Lönnroth utgår från hur han under sin egen skoltid på 1920-talet tvingades traggla *Svenska bilder* och konstaterar att 1950-talets skolelever, som har ännu sämre förutsättningar att förstå dikterna, utsätts för samma prövning. Att diktcykeln under så lång tid haft en fast plats i modersmålsundervisningen beror förstås på, framhåller han, att den är ”tänkt som en litterär illustration till Sveriges historia”. Men det stora och alltmer akuta problemet är att *Svenska bilder* ”inte svarar mot modern historieuppfattning”. Lönnroth fortsätter: ”Det är inte bara det att det historiska illustrationsmaterialet är sakligt felaktigt, utan främst att människo- och miljöskildringen i sin glättade skönhet verkar så främmande att det får inslag av komik” (Lönnroth 1959, 166). Snoilskys litterärt orienterade historieberättande, som var så populärt i slutet av 1800-talet, har enligt Lönnroth spelat ut sin roll och fungerar inte längre. När man sätter *Svenska bilder* i händerna på elever i en ålder då de är mer intresserade av faktiskt innehåll än av poetisk form blir resultatet, konkluderar Lönnroth, för det första att de möter en förvrängd historieskrivning baserad på kategorier (t.ex. ”att det fanns dygdädlade människor”, Lönnroth 1959, 166) som de inte kan relatera till och för det andra att de mekaniskt tränas i att ta sig igenom ”[d]en smekande och lättflytande versen” (Lönnroth 1959, 169) utan att utvinna någon mening ur den. Ergo: *Svenska bilder* tillfredsställer inte skolelevernas nyfikenhet på historisk sakkunskap och konfronterar dem med en ur deras synvinkel intetsägande framställningsform. Eftersom Snoilskys diktsvit inte förmår fylla den historiedidaktiska funktion som dess position i skolans kanon alltid motiverats med – såväl i de litteraturhistoriska läroböckerna som i de två första skolutgåvorna – bör, menar Lönnroth, *Svenska bilder* helt sonika utgå som undervisningsmaterial. Den historiesyn som Snoilsky gav uttryck för i *Svenska bilder* och som låg till grund för det sena 1800-talets kollektiva minne tedde sig för en

historiker av facket runt 1950 uppenbarligen helt obsolet; man kan läsa artikeln i *Dagens Nyheter* som en protest mot det lögnaktiga i ett existerande officiellt kulturminne (jfr Niven 2020, 161). Genom att Lönnroth, en av Sveriges då mest profilerade historiker, publicerade sin text i landets största morgontidning nådde den en bred läsekrets; genom omtrycket i samlingsvolymen *Historia och dikt: Essayer* (1959) fick den en förnyad och mer beständig spridning. Lönnroths kvalificerade och kritiska, om än kortfattade, granskning av *Svenska bilder*, som speglar ett krav på en mer analytisk historieförmedling, hade optimala förutsättningar att influera 1950- och 1960-talets antologiredaktörer och läroplansförfattare.

Som ett debattinlägg av senare datum om *Svenska bilder* som litterär klassiker skulle man kunna betrakta Snoilskyavsnittet i Göran Häggs översiktsverk *Den svenska litteraturhistorien* (1996). I linje med Lönnroth beskriver Hägg diktsviten som ”en serie ballader med ämnen ur Sveriges historia” (Hägg 1996, 306). Och liksom Lönnroth bildar hans egen skolläsning av Snoilskys historiska dikter en utgångspunkt: ”De kom att tillsammans med *Frithiofs saga* och *Fänrik Ståls sägner* bilda en treenighet av nationella skolklassiker. Ännu i min realskola på 1960-talet ingick praktnumren i läseboken” (Hägg 1996, 306). För såväl Lönnroth som Hägg hörde alltså läsningen av *Svenska bilder* alltjämt till det minnes-teorin kallar det kommunikativa minnet: ett minne som lever i den individuella erfarenheten och vardagens sociala interaktion (Assmann 2008, 109–111). Häggs värdering av diktcykeln är emellertid en helt annan än Lönnroths och baseras på hans grundläggande syn på författaren: ”Snoilsky var ett poetiskt geni. Men om han dessutom varit klokare och mer djupsinnig skulle han antagligen varit bortglömd idag” (Hägg 1996, 306). Hägg utvecklar resonemanget med att hävda att Snoilsky i *Svenska bilder* ”främst [är] skapare av rytm och klang, bild och handling. Men avsaknaden av tankegods gör att *Svenska bilder* står sig bra även sedan det nationalistiska klimat som skapat dem försvunnit” (Hägg 1996, 306) – detta, enligt Hägg, till skillnad från både *Frithiofs saga* och *Fänrik Ståls sägner*. Och han summerar: ”Utom Strindbergs dikter är *Svenska bilder* den enda överlevande åttitalslyriken, poetisk naturalism på svenska. Som versmakare är Snoilsky i nivå med Stagnelius och Fröding” (Hägg 1996, 307). Med Häggs synsätt är det just det formella mästerskapet i kombination med frånvaron av mer allvarligt och historievetenskapligt förankrat innehåll som garanterat Snoilskys diktsvit dess så länge obrutna klassikerstatus. Han lyfter särskilt fram att dikterna ”är gjorda för högläsning eller ännu hellre kraftfull recitation ur minnet” (Hägg 1996, 306). Med andra ord: exakt de egenskaper som enligt Lönnroth diskvalificerar *Svenska bilder* som levande klassiker i skolundervisningen bedömer Hägg som diktcyklens styrka – dock utan att explicit, det bör tilläggas, förorda att den borde återinföras i skolans litteraturpensum. Att döma av läroböcker och antologier utgivna efter 1996 har Häggs ställningstagande inte lett till någon renässans för Snoilskys historiska diktsvit i den svenska skolan.⁵

⁵ Jfr t.ex. Anita Danielsson & Ulla Siljeholm, *Språk, litteratur & samhälle: Lärobok för gymnasieskolan*, Stockholm 1997; Ulf Jansson, *Levande texter: Arbetsantologi för gymnasieskolan*, Stockholm 1998; Leif Eriksson m.fl., *Tidevarv: Litteraturbok B*, Stockholm 2004; Annika Bayard & Karin Sjö-

Svenska bilder som kulturminne

Att Snoilskys litterära produktion inklusive *Svenska bilder* ändå emellanåt berörs i läromedel tillkomna under den andra receptionsfasen har jag redan antytt. Ett tänkvärt exempel tillhandahåller Bengt Brodows, Börje Bergströms och Ingrid Netterviks *Dikten och vi: Litteraturhistoria för gymnasieskolans teoretiska linjer* (1988). I avsnittet ”Svensk lyrik i skuggan av realismen” uppmärksammas författarskapet på 16 rader. Apropå att Snoilsky efter sin långa exil återkom till Sverige 1890 uppger läroboken (utan att vara helt exakt i dateringen av diktsvitens tillkomst): ”nu skrev han ett verk som skulle komma att läsas av kull efter kull av svenska skolbarn i över femtio år: *Svenska bilder* (1894)” (Brodow m.fl. 1988, 241).⁶ Upplysningen är högintrassant, eftersom den så tydligt karakteriserar *Svenska bilder* som ett litterärt verk centralt i det förflutna men knappast angeläget för 1988 års gymnasieelever. Det innebär att läroboken gör själva diktsviten och läsningen av den till ett kulturminne. Inte de historiska händelserna från Gustav Vasa till Esaias Tegnér blir föremål för en institutionell minnesakt; i stället gäller minnesakten det verk som Snoilsky skapade av dessa händelser och den läsning av hans verk som skolan påbjöd under minst ett halvt sekel. Kärnan i detta nya kulturminne är inte den politiska historien under tidigmodern tid utan litteraturens och litteraturpedagogikens historia från sent 1800-tal och 50 år framåt. Det som idag gör det motiverat att studera *Svenska bilder* är kanske i första hand just den process som förvandlat själva diktsviten från kommunikativt till kulturellt minne. Jan Assmann understryker att kulturminne ”is knowledge with an identity-index, it is knowledge about oneself, that is, one’s own diachronic identity” (Assmann 2008, 114). De händelser och fenomen ur det förflutna som Snoilskys diktcykel gestaltar utgör inget levande inslag i nutida individers självförståelse. Vad *Svenska bilder* i stället säger till den sociala gemenskap som en aning oprecist kan kallas dagens svenskar är att denna gemenskap frigjort sig från tidigare generationers nationella fostran. Den befrielsen har blivit en inte oväsentlig komponent i en kollektiv svensk identitet.

Litteraturförteckning (References)

- Aktuellt från Skolöverstyrelsen*. 1956. Stockholm: Kungl. Skolöverstyrelsen.
- Alving, Hjalmar. 1935. *Svensk litteraturhistoria jämte översikt över den isländska litteraturen*. 2:a uppl. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Assmann, Jan. 1988. ”Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität.” I *Kultur und Gedächtnis*, red. Jan Assmann & Tonio Hölscher, 9–19. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

beck, *Brus: Antologi*, Stockholm 2006; Pia Cederholm & Anders Danell, *Känslan för ord: Svenska B*, Malmö 2007; Carl-Johan Markstedt & Sven Eriksson, *Svenska impulser* 1–3, Stockholm 2008–2013.

⁶ Det angivna publiceringsåret torde syfta på den första skolutgåvan.

- Assmann, Jan. 2008. "Communicative and Cultural Memory." I *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, red. Astrid Erll & Ansgar Nünning, 109–118. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Berger, Stefan & Bill Niven, red. 2020. *A Cultural History of Memory in the Long Twentieth Century*. London–New York: Bloomsbury Academic.
- Berger, Stefan & Bill Niven. 2020a. "Introduction." I Berger & Niven 2020, 1–16.
- Boer, Pim den. 2008. "Loci memoriae – Lieux de mémoire." I *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, red. Astrid Erll & Ansgar Nünning, 19–25. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Brink, Lars. 1992. *Gymnasiets litterära kanon: Urval och värderingar i läromedel 1910–1945*. Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen.
- Brodow, Bengt, Börje Bergström & Ingrid Nettervik. 1988. *Dikten och vi: Litteraturhistoria för gymnasieskolans teoretiska linjer*. Malmö: Liber.
- Danielsson, Annica. 1988. *Tre antologier – tre verkligheter: En undersökning av gymnasiets litteraturförmedling 1945–1975*. Lund: Lund University Press.
- Erll, Astrid. 2011. "Travelling Memory." *Parallax* 17 (4): 4–18.
- Grimlund, Hugo & Harald Wallin, red. 1933. *1933 års förnyade läroverksstadga med förklaringar och hänvisningar jämte timplaner och undervisningsplan m.m. rörande allmänna läroverken*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag.
- Hall, B. Rudolf, red. 1930. *Sveriges allmänna läroverksstadgar 1561–1905: XI. 1905 års läroverksstadgar*. Lund: Föreningen för svensk undervisningshistoria.
- Hillman, Rolf m.fl. 1955. *Vårt språk och vår litteratur II: Litteraturens historia från omkring 1700 till våra dagar*. Stockholm: Svenska bokförlaget (Bonniers).
- Hillman, Rolf & Britt Lohse, red. 1967. *Språket och litteraturen: Svenska för gymnasiet II. Litterära texter med litteraturhistorisk orientering. Tiden efter 1880*. Stockholm: Svenska bokförlaget.
- Hägg, Göran. 1996. *Den svenska litteraturhistorien*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ibsen, Henrik. 2009. *Skrifter: 14. Brev 1880–89. 9*. Red. Vigdis Ystad m.fl. Oslo: Universitetet i Oslo & Aschehoug.
- Johansson, Lars & Anders Melchior. 1979. *Svensk blandning: Litteraturens historia*. Göteborg: Esselte studium.
- Kjellander, Per. 1964. "Snoilskys Svenska bilder." I *Berömda böcker: Bokhistoriska uppsatser. Tredje samlingsen*, red. Thure Nyman, 127–173. Stockholm: Sällskapet Bokvännerna.
- Lorenz, Chris. 2020. "Time and Space." I Berger & Niven 2020, 31–49.
- Lång, Helmer. 1971. *Dikt att förklara*. Lund: Läromedelsförlagen.
- Läroplan för gymnasiet*. 1965. Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Lönnroth, Erik. 1959. *Historia och dikt: Essayer*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Metodiska anvisningar till undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk*. 1935. Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Mjöberg, Jöran, red. 1966. *Dröm och verklighet: III. Nordisk och utländsk skönlitteratur belyst av konst och musik för det nya gymnasiet*. Malmö: LiberLäromedel.
- Niven, Bill. 2020. "Remembering and Forgetting." I Berger & Niven 2020, 155–172.

- Olsson, Henry. 1935. "Snoilskys Svenska bilder." *Ord och Bild. Illustrerad månads-skrift* 44: 11–28.
- Olsson, Henry. 1981. *Carl Snoilsky*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag.
- Rigney, Ann. 2018. "Comment." I *Debating New Approaches to History*, red. Marek Tamm & Peter Burke, 143–148. London: Bloomsbury Academic.
- Snoilsky, Carl. 1894. *Svenska bilder: Skolupplaga. Med förklarande noter af C. von Friesen*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Snoilsky, Carl. 1904. *Samlade dikter: Tredje bandet. Svenska bilder*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- [Snoilsky, Carl]. 1917. *Carl Snoilsky och hans vänner: Ur skaldens brevväxling. Första delen*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- [Snoilsky, Carl]. 1918. *Carl Snoilsky och hans vänner: Ur skaldens brevväxling. Andra delen*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Snoilsky, Carl. 1931. *Svenska bilder: Med förklarande noter af G. H. Kökeritz*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Snoilsky, Carl. 1939. *Svenska bilder: Med teckningar av Albert Edelfelt. Urval med inledning, förklaringar och arbetsuppgifter av Rolf Hillman*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Söderblom, Inga & Sven-Gustaf Edqvist. 1985. *Litteraturhistoria för gymnasieskolan*. Stockholm: Biblioteksförlaget.
- Tarschys, Karin. 1955. "Svenska språket och litteraturen": *Studier över modersmålsundervisningen i högre skolor*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Tideström, Gunnar & Bernhard Tarschys, red. 1968. *Dikt och tanke: Litteratururval för gymnasieskolans tre- och fyraåriga linjer II*, 3:e uppl. Stockholm: LiberLäro-medel.
- Ullén, Jan Olov, red. 2007. *De bästa svenska dikterna från Stiernhielm till Aspenström*. Stockholm: Bonnier.
- Ullström, Sten-Olof. 2002. *Likt och olikt: Strindbergsbildens förvandlingar i gymnasiet*. Stockholm–Stehag: Symposion.
- Warburg, Karl. 1905. *Carl Snoilsky: Hans lefnad och skaldskap*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Warburg, Karl. 1908. *Svensk litteraturhistoria i sammandrag: Lärobok för skolor och självstudium*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag.
- Winter, Jay. 2020. "Power and Politics." I Berger & Niven 2020, 17–30.